

De bij maakt mij niet
zo blij

Omgaan met angst voor bijen bij kleuters

HANDLEIDING

Omgaan met angst voor bijen bij kleuters

HANDLEIDING

Deze handleiding werd samengesteld voor ouders, leerkrachten en andere opvoeders met als doel hen inzicht te geven in angst, meer bepaald in de angst voor bijen.

De handleiding wil een aanvulling bieden bij het didactisch materialenpakket waarmee je aan de slag kan gaan in een derde kleuterklas. De werkvormen bieden een uitstekende basis indien er een kleuter in de klas zit met een (lichte mate van) angst voor bijen of indien je graag 'preventief' een belangstellingscentrum (BC) rond de bij wil uitwerken. Ook vind je een klein luik terug rond professionele hulp, als de angst het leven van de kleuter gaat bepalen, aangezien dit onze kennis en vaardigheden overschrijdt.

Ik hoop dat deze handleiding met bijbehorende didactische werkvormen jullie kan inspireren om in de klas aan de slag te gaan rond de bij.

Lynn Fiers

Inhoud

Inhoud	1	4.15. EHBO.....	16
1. ANGST	2	5. PROFESSIONELE HULP	18
2. ANGST VOOR BIJEN	3	6. AANDACHTSPUNTEN.....	18
3. VERKENNEN VAN DE BEGINSITUATIE.....	3	7. BIJLAGEN	19
3.1. Brainstorm rond ‘de bij’	3	8. BEDANKING	29
3.2. Vrij tekenen van ‘een bij’	4	9. REFERENTIES.....	29
4. DIDACTISCHE WERKVORMEN	5		
4.1. Positieve ingesteldheid / houding van de kleuterleid(st)er (KL)....	6		
4.2. De imker	6		
4.3. Filosoferen.....	9		
4.4. Kringgesprek sociale ontwikkeling – bijensteek.....	10		
4.5. Zich verkleeden in een bij	11		
4.6. Klein fantasiespel	11		
4.7. Levenscyclus.....	12		
4.8. Spelen met een handpop	12		
4.9. Kriebelbeestjeszoektocht.....	13		
4.10. Bijenhotel en bloemenweide voor de bijen maken	13		
4.11. Waarneming honing en producten afgeleid van honing	14		
4.12. Poppenspel.....	14		
4.13. De weerhaakjes.....	15		
4.14. Verhaal	16		

1. ANGST

Allereerst is belangrijk te beseffen dat angst een normale emotie is. Iedereen is wel eens bang, zowel volwassenen als kinderen. Angst is een overlevingsmechanisme in bedreigende situaties en beschermt ons tegen gevaar. Zo zorgt angst er bijvoorbeeld voor dat je bij het ruiken van een brandlucht weet dat je zo snel mogelijk moet vluchten. Het ervaren van angst hangt ook nauw samen met de denkontwikkeling van kinderen. Wanneer een kleuter iets waarneemt dat hij niet helemaal begrijpt is de kans groot dat hij zich bang zal voelen. Dit is normaal en kan begrepen worden vanuit onze basisbehoefte naar veiligheid. Bij het ervaren van deze angst zal het kind dan automatisch naar zijn opvoeder kijken en diens reactie toont dan of de angst gegrond is.

Veel van onze gedragingen en gevoelens worden dus beïnvloed door de reactie die we bij anderen waarnemen, dit heet observerend of sociaal leren. Dit principe maakt al snel duidelijk dat ouders en leerkrachten een belangrijke rol spelen in het ontstaan en in stand houden van angst.

Volgens Rachman (1991) zijn er drie mogelijke manieren waarop een angst kan ontstaan: via klassieke conditionering, via observerend leren of via negatieve informatie. De *instandhouding* van angst daarentegen is het gevolg van vermijdingsgedrag. Vermijding is een strategie die enkel werkt op korte termijn, op lange termijn helpt het je niet. Het zorgt er namelijk voor dat je niet kan

leren dat datgene waar je bang voor bent, helemaal niet zo eng is!

Het centrum dat angst in onze hersenen regelt is de amygdala. De amygdala ontvangt de prikkels afkomstig van verschillende zintuigen en koppelt hier emoties aan. Indien deze prikkels een bedreigende betekenis krijgen in de amygdala gaat je lichaam zich voorbereiden op een overlevingsreactie en word je hyperalert voor gevaar in je omgeving. Daarnaast zorgt de amygdala voor het vrijkomen van een grote hoeveelheid adrenaline. Deze adrenaline bereidt je lichaam voor op een vecht- of vluchtreactie. Zo wordt er meer bloed naar je spieren en hersenen gepompt zodat je snel kan reageren op gevaar.

Elke leeftijdsfase wordt gekenmerkt door specifieke angsten, deze kunnen plots opduiken en zonder duidelijke aanleiding weer verdwijnen. Eén van de dingen waar kleuters vaak bang voor zijn, zijn natuurverschijnselen zoals bijvoorbeeld dieren. Elk kind reageert ook anders op 'angst'. Wanneer kinderen weten hoe ze met de angstsituaties moeten omgaan, dan zal de angst normaal vanzelf verdwijnen.

We weten nu dat angst een normaal emotie is, maar wanneer kan angst problematisch worden? Het verschil tussen normale ontwikkelingsangsten en angststoornissen heeft te maken met de intensiteit, frequentie, duur en mate van de belemmering voor het kind. Hierop zullen we later in de handleiding dieper in gaan (5. Professionele hulp).

1. ANGST VOOR BIJEN

Nu we een duidelijk beeld hebben over angst in het algemeen kunnen we dieper ingaan op het onderwerp van deze handleiding: angst voor bijen. Angst voor bijen maakt deel uit van normale ontwikkelingsangsten die we in het vorige hoofdstuk hebben omschreven. Deze ontwikkelingsangsten hebben veelal te maken met een angst voor dieren, dus ook voor bijen. We stellen echter vast dat deze angst grotendeels gebaseerd is op onwetendheid.

Ook deze angst voor bijen kan problematisch worden wanneer die het leven van het kind te sterk gaat bepalen. In dit geval spreken we van een specifieke fobie. Indien er sprake is van een problematische vorm van angst is het raadzaam om professionele hulp in te schakelen (5. Professionele hulp).

2. VERKENNEN VAN DE BEGINSITUATIE

Nu we meer weten over angst en de specifieke angst voor bijen kunnen we aan de slag gaan. Angst voor bijen bij kleuters kan verschillende vormen aannemen. Zo zal de angst bij sommige kinderen vooral toegespitst zijn op de angel terwijl het bij andere kinderen net de plotse bewegingen van de bij zijn die hen beangstigen.

Om te weten te komen welk aspect van de bij de kinderen nu net beangstigd, stellen we twee mogelijke werkvormen voor: brainstormen of tekenen.

2.1. Brainstorm rond 'de bij'

Wanneer je met de kleuters een brainstorm doet rond 'de bij' dan kan je heel veel te weten komen over de beginsituatie. De beginsituatie vertelt je dan wat ze al weten over dit insect. Je komt ook weten wat hun houding en gevoelens zijn tegenover de bij. We stellen vast dat kleuters vaak wel iets weten over bijen maar dat hun kennis toch nog heel wat gaten vertoont. Dit gebrek aan kennis wordt dan vaak opgevuld met hun fantasie.

Hieronder schetsen we enkele mogelijke onderwerpen die aan bod kunnen komen tijdens een brainstorm rond 'de bij' met vijf- en zesjarige kleuters.

Angel vleugels honing weerhaakjes bijen nectar
honingraat strepen geel zwart koningin poten insect
vliegen bloemen natuur facetogen Bee Movie steken
voelsprietten bang bijenkorf allergie klein stuifmeel honingbij
werkster dar Winnie the Pooh Maya de Bij imker zoemen
zoet harig bijenwas zwerm een bezige bij ...

Enkele resultaten van de brainstorm met vijf-zesjarige kleuters.

Didactische tips bij het uitvoeren van een brainstorm:

- Bereid je goed voor op de brainstorm, ga bij jezelf eens na wat jouw voorkennis is over de bij. Zo kun je, in het begin van het gesprek, de kleuters op gang helpen door hen enkele gerichte vragen te stellen. De bedoeling is dat de kleuters zelf zo veel mogelijk inbreng hebben.
- Rekening houdend met de rol van negatieve informatie bij het ontstaan van angst is het belangrijk dat je niet meteen zelf begint over negatieve aspecten zoals de angel, angst voor bijen, een allergie voor bijen, ... Dit maakt de brainstorm minder neutraal en zo creëer je mogelijk onnodige angsten.
- Ieders inbreng is even belangrijk! Zorg ervoor ook dat de kleuters elkaars ideeën respecteren. Vaardigheden zoals wachten op je beurt om te praten, elkaar laten uitspreken, luisteren naar iemand, ... komen hier ook aan bod.

- Houd rekening met de vaardigheden van elk kind, sommige kinderen zijn verbaal nog niet zo sterk en zullen ervoor kiezen meteen te tekenen, anderen kinderen kunnen zich al vlotter verbaal uitdrukken en zullen eerst even vertellen alvorens te tekenen.
- Nadat je rond de bij hebt gewerkt kan er een tweede brainstorm georganiseerd worden. Dit geeft duidelijk weer wat de kleuters hebben bijgeleerd over de bij.

2.2. Vrij tekenen van 'een bij'

Wanneer je een kleuter een bij laat tekenen kan je heel goed zien hoe het kind tegenover dit kleine beestje staat. Laat hen daarom zeker nadien uitleg geven bij hun eigen tekening.

Er zijn verschillende kenmerken die we in de tekening kunnen onderscheiden:

- Delen van de bij die uitvergroot getekend worden, zoals bijvoorbeeld de angel.

- Wanneer je de eindresultaten bekijkt zal je een verschil zien tussen tekeningen gebaseerd op realiteit dan wel fantasie. De fantasierijke tekeningen kunnen wijzen op een gebrek aan kennis over bijen. Het is belangrijk om hierover met de kleuters een gesprek aan te gaan, het spreken over de fantasiefiguren en hun 'gebreken' kan de overgang vormen naar een meer realistisch beeld van de bij.

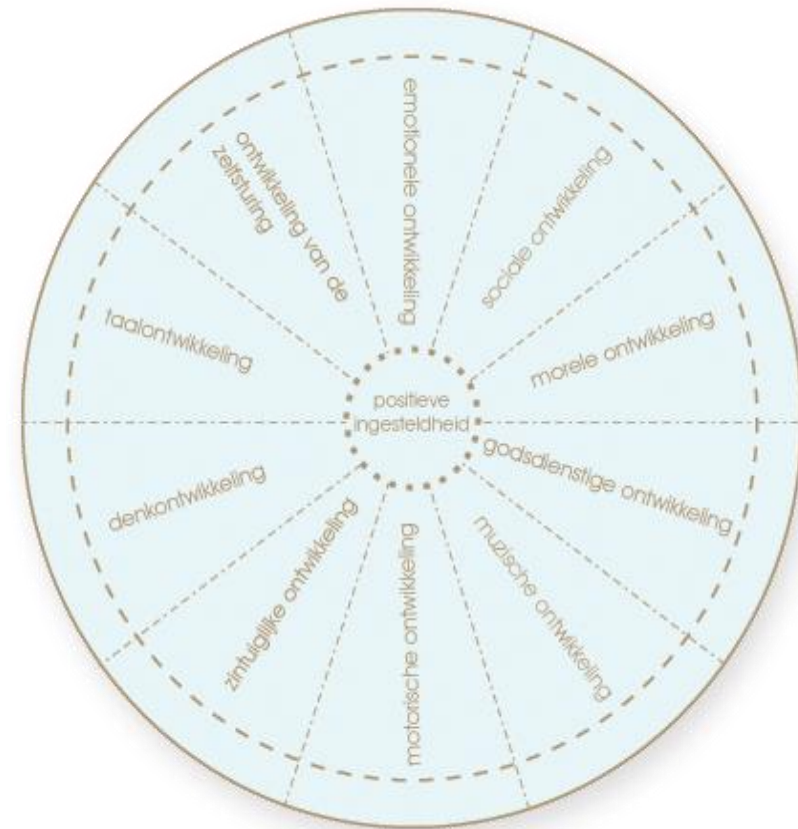

- Soms zien we dat menselijke eigenschappen zoals gelaatsuitdrukkingen worden toegekend aan de bij, dit heet animisme. De bij kan zowel een negatieve of positieve gelaatsuitdrukking vertonen dit geeft opnieuw de houding van de kleuter tegenover de bij weer.

3. DIDACTISCHE WERKVORMEN

Nadat je de beginsituatie van de kleuters hebt bepaald kan je de meest geschikte werkvormen selecteren. Alle didactisch werkvormen werden gelinkt aan de ontwikkelingsaspecten uit het ontwikkelingsplan (Vlaams Verbond Katholiek Basisonderwijs [VVKBaO], 2000).

Je kan deze werkvormen op verschillende manieren gebruiken. Zo kan je ervoor kiezen om een volledig belangstellingscentrum (BC) uit te werken rond de bij en hierbij alle werkvormen te gebruiken. Anderzijds kan je er ook voor kiezen om de bij in een breder BC te integreren. Wij denken hierbij bijvoorbeeld aan: lente, bloemen, kriebeldiertjes, ... Verder kan je de werkvormen op een preventieve manier gebruiken in de klas, hiermee bedoelen we alvorens er sprake is van een angststoornis.

Welke aanpak je ook verkiest, in beide gevallen is het belangrijk dat je de nadruk legt op leuke en positieve activiteiten rond de bij. Tracht te vermijden dat je de negatieve aspecten overbelicht.

In wat volgt zal elk van werkvormen in meer detail worden toegelicht.

3.1. Positieve ingesteldheid / houding van de kleuterleid(st)er (KL)

Wanneer we even terugkijken naar de cirkel met de verschillende ontwikkelingsaspecten, dan zal je zien dat positieve ingesteldheid centraal staat. Dit betekent dat een kind pas iets kan bijleren en zich volop kan ontplooiën wanneer hij zich goed in zijn vel voelt. Daarom is het belangrijk dat het kind weet dat hij bij jou terecht kan, zowel met zijn kleinste verdrietjes als met zijn grootste plezier.

De reactie die jij als KL geeft op hun uiting van angst is zeer bepalend. Een negatieve reactie kan ervoor zorgen dat de kleuter helemaal dichtklapt en denkt dat het fout is om je gevoelens te tonen. Alvorens negatief te reageren is het

goed om te beseffen dat deze angsten vaak resulteren uit onzekerheid.

Het is de bedoeling dat je aan de hand van verschillende activiteiten tracht een positieve ingesteldheid bij de kleuter te bevorderen. Zo kan je bijvoorbeeld een emotioneel kringgesprek houden rond angst.

Een aantal mogelijke vertrekpunten voor het kringgesprek:

- Ben jij al eens bang geweest?
- Waarom was je bang?
- Hoe ging dat bange gevoel over?

3.2. De imker

Na een verhaaltje over de kip en eieren en de bijen en honing, stelde ik Jules de vraag: 'Waar komt de honing vandaan?' Zijn antwoord was: 'Van Winnie the Pooh!' (Jules, 3 jaar)

Wanneer je ervoor wil zorgen dat de kleuters zich kunnen inleven in de bij en er op deze manier ook meer respect voor krijgen is het belangrijk aandacht te besteden aan het leven van de bij. De imker is voor hen eerder onbekend, maar kan wel een mooi opstapje vormen om het leven van de bij van dichtbij te bekijken.

Kleuters kennen bijvoorbeeld de oorsprong van honing niet. Zo zei een zesjarige kleuter: '**De imker haalt de kaka van de bijen uit de honing**'. Uit deze uitspraak kan je opnieuw afleiden dat kleuters hun gebrek aan kennis over de bij aanvullen met fantasie.

Het kan daarom leerrijk zijn om een uitstap te plannen naar de imker of laat hem naar school komen om hierover te vertellen. Dit vormt ook een mooi vertrekpunt voor een waarneming van de bij. Aangezien je het thema op dat moment ten volle kan beleven.

De voorbereiding

Deze leeruitstap vraagt zowel een voorbereiding van de kleuterleid(st)er als van de kleuters zelf.

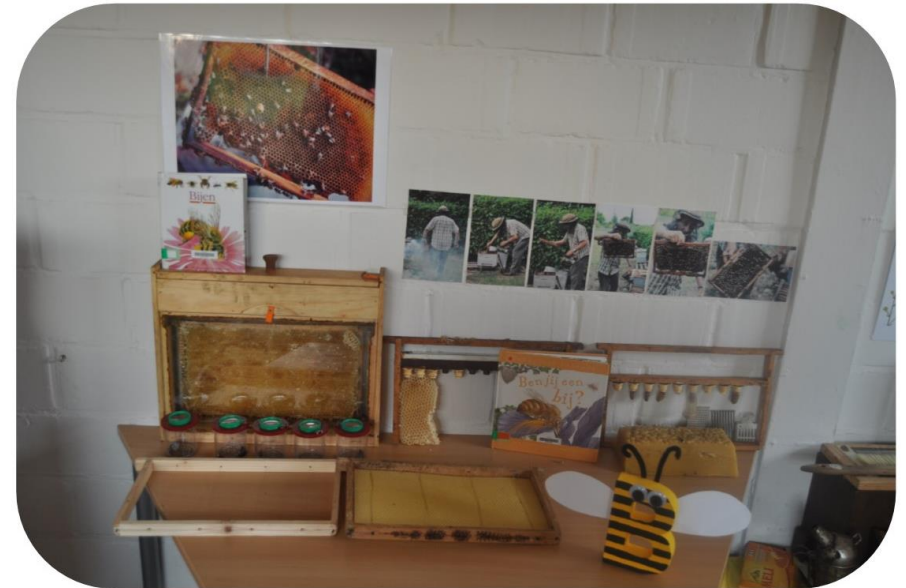
- Allereerst moet je op zoek gaan naar een imker in de buurt van de school. Je kan hiervoor de website van de Koninklijke Vlaamse Imkerbond gebruiken om op zoek te gaan naar een imker in jouw regio (<http://www.konvib.be/>).
- Vervolgens dien je een afspraak te maken met de imker, jullie kunnen dan samen bekijken wat haalbaar is en hoe de kleuters het best op hun gemak kunnen gesteld worden.
- Ook in de klas kan je de kleuters al een beetje voorbereiden op het bezoek. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van een fotoreeks over de imker (Zie bijlage 1). Het is belangrijk om hen goed voor te bereiden op dit bezoek want onwetendheid kan onnodige angst veroorzaken.

- Organiseer voorafgaand aan de leeruitstap een kringgesprek: Wat willen de kleuters graag zien? Wat willen ze graag vragen aan de imker? Laat hen over hun vragen een tekening maken, noteer de vraag er nogmaals bij indien de tekening achteraf onduidelijk zou blijken.

- Je kan ook vragen aan de imker of je enkele materialen kan lenen om te gebruiken in de klas. Mogelijke materialen om waar te nemen zijn, de beroker, het beschermende masker en de beschermende handschoenen, een honingraat, ... Het bekijken van deze spullen of er mee aan de slag gaan vergt ook heel wat logisch denken en inzicht in techniek.

De leeruitstap

Tijdens de leeruitstap krijgen de kleuters de kans om alles van dichtbij te bekijken, te beleven en vragen te stellen aan de imker.

Didactische tips tijdens het bezoek:

- Neem een fototoestel mee om foto's te nemen tijdens de leeruitstap. Achteraf kunnen de foto's gebruikt worden tijdens het terugblikgesprek. Je kan ook enkele wegwerptoestellen meenemen zodat de kleuters zelf foto's kunnen nemen. De foto's kunnen samen ook bekeken worden achteraf.

- Tijdens van het bezoek kunnen de kleuters de vragen stellen die ze voorbereid hadden. Jij begeleidt hen in het verwoorden van hun vragen.

De verwerking

Na de leeruitstap kunnen de foto's in de klas bekeken worden en de kleuters kunnen hierover vertellen. Tijdens het gesprek kan er ook verteld worden over wat de kleuters geleerd en gezien hebben tijdens de uitstap.

3.3. Filosoferen

Tijdens een activiteit filosoferen is het belangrijk om de kleuters te laten ervaren dat niemand iets juist of fout denkt. De kleuterleid(st)er helpt hen om na te denken over hun denken, dit kan door gebruik te maken van open vragen. Dit soort vragen toont opnieuw aan dat er niet slechts één juist antwoord is.

De kleuters kunnen tijdens het filosoferen even alle realiteit loslaten en hun eigen ideeën over de bij uitdrukken. Op deze manier kan de kleuterleid(st)er ook interpreteren hoe de kleuters mogelijk denken over het leven van de bij.

Je kan ervoor kiezen om te vertrekken vanuit een stelling dan wel vanuit een prent. Enkele mogelijke invalshoeken:

Vanuit een stelling:

- Wat als jij kon vliegen?
- Wat als jij een bij was?
- Spreken bijen een taal?
- Is een bij ook wel eens bang?
- Wat als bijen niet kunnen vliegen?

Vanuit een prent:

Didactische tips bij het filosoferen rond de bij:

- Ga altijd in een kring zitten
- Durf doorvragen als begeleider
- Help hen bij het nauwkeurig verwoorden
- Prijzen van de verschillende antwoorden, er is geen goed of fout antwoord

3.4. Kringgesprek sociale ontwikkeling – bijensteek

Start met een kort poppenspel over een conflictsituatie die vaak voorkomt in de klas. We geven hierbij een uitgewerkt voorbeeld: een poppenspel over twee kleuters die aan het spelen zijn in de klas, het ene vriendje neemt iets af waardoor de andere kleuter kwaad wordt en gaat slaan en schoppen.

Vervolgens kan er een kringgesprek opgestart worden rond: samenspelen, ruzie maken, vriendjes zijn, ... Alle kleuters zullen zeker en vast al eens met een van deze onderwerpen in contact gekomen zijn. Ze hebben dus al heel wat ervaringen met dit soort situaties en de bijbehorende gevoelens.

Leg de link met de bij: dit kleine diertje zal nooit zonder aanleiding steken, ze doet dit enkel als je haar boos maakt. Dit is ook zo wanneer wij ruzie hebben met een vriendje, dan gebeurt het ook soms dat we iemand pijn doen. Op deze manier kunnen de kleuters zich meer inleven en krijgen ze ook meer respect voor de bij. Verder is het belangrijk dat je hen in dit kringgesprek ook vertelt dat een bij sterft nadat ze gestoken heeft dit omwille van de weerhaakjes (zie werkvorm rond de weerhaakjes).

We kunnen de kleuters ook enkele kleine trucjes om te vermijden dat de bij steekt, zonder de bij kwaad te maken. Wanneer de bij langs ons hoofd komt zoemen, kan je rustig blijven staan de bij zal vanzelf wegvliegen. Je kan ook op een rustige manier zeggen: 'Ga weg bij, vlieg weg'.

3.5. Zich verkleeden in een bij

Oudere kleuters (5- 6-jarigen) kunnen reeds volledige spelscenario's verzinnen en gaan in interactie met elkaar binnen hun spel. Wanneer een kleuter verkleed is als een bij, kan hij echt vanuit het perspectief van de bij nadenken over een aantal dingen. Zo kunnen ze verschillende situaties uit het leven van de bij naspelen, bijvoorbeeld de bij die een kindje prikt en sterft, de bij die nectar en stuifmeel verzamelt, de bij die de kwispeldans danst, ... Het rollenspel kan ook een verwerking zijn van de filosoferactiviteit 'Wat zou jij doen als jij een bij was?'

Het verkleedpak hoeft helemaal geen kant-en-klaar verkleedpak te zijn. Kleuters hebben vaak veel fantasie en kunnen soms ook leuke dingen doen met gele en zwarte doeken, chenilledraad,....

Wanneer de kleuters zelf niet meteen tot spelideeën komen of eerder een afwachtende houding aannemen kan jij je ook eens verkleeden...

3.6. Klein fantasiespel

Bij deze werkvorm is het de bedoeling dat kleuters spelen met een bij en niet 'zelf een bij worden', dit vraagt iets meer inlevingsvermogen. De drie opbergdozen (honingraat) kunnen gebruikt worden om spelscenario's in te spelen. De kleuters kunnen ook zelf aan de slag met enkele bouwmaterialen en maken een bijenkorf.

Bij goed weer kan je naar buiten gaan met de kleuters en hen met de speelgoedinsecten laten spelen in de natuur. Dit kan levensechte spelscenario's uitlokken.

3.7. Levenscyclus

Bij de dieren die ze kennen kunnen de kleuters meestal de levenscyclus beschrijven. Zo weten ze bijvoorbeeld dat bepaalde dieren eerst een periode worden gedragen door de moeder of dat ze zich ontwikkelen in een eitje. De levenscyclus van de bij is complexer, dit is een abstract proces. Via deze werkvorm is het de bedoeling dat de kleuters dit op een concrete manier kunnen beleven. In de materialenkoffer vind je 4 speelgoedinsecten die het groeiproces van de bij weergeven:

- Een ei
- Een larve
- Een pop
- Een bij

3.8. Spelen met een handpop

De werkvorm met de handpop biedt een uitgelezen gelegenheid om via observerend leren aan te tonen dat de angst voor bijen onnodig is. Wanneer jij eerst met een handpop speelt en toont hoe jij ermee omgaat, dan geef je dit door aan de kleuters. Daardoor zullen ze ook zelf met de handpop aan de slag durven gaan. Vaak spelen ze negatieve situaties na, zoals een bij die een kleuter steekt. Het is de bedoeling dat jij deze stereotypen doorbreekt door zelf positieve situaties na te spelen, bijvoorbeeld de bij die nectar en stuifmeel verzamelt en die de kwispeldans doet.

Bij het spelen met de handpop zullen de kleuters al snel opmerken dat de bij één los pootje heeft. Een bij heeft namelijk zes poten en wij hebben maar vijf vingers aan één hand. Daag hen uit om zelf een antwoord en een oplossing te vinden. Hoe kunnen we dit oplossen zodat we toch alle pootjes bespelen? Je kan bijvoorbeeld een vinger van je tweede hand gebruiken. Misschien hebben de kleuters zelf nog andere oplossingen?

3.9. Kriebelbeestjeszoektocht

Ga samen met de kleuters op zoek naar kriebeldiertjes in de naturomgeving rond de school. Kleuters zijn geboeid door deze kleine beestjes en hun leven. Deze zoektocht brengt heel wat voordelen met zich mee. Buiten het feit dat kleuters dit zeer leuk vinden om te doen kan je hier verschillende doelen rond wereldoriëntatie aan koppelen en werk je ook aan verschillende doelen om de angst voor de bij te doen afnemen.

De kleuters leren om respect te hebben voor de natuur, we bekijken de insecten van dichtbij of eventueel in een loepotje en gaan op zoek in de determineertabel (Veldwerk Nederland) naar de juiste naam van het insect. De kleuters kunnen de dieren die ze zien tekenen op een blad en jij kan er de juiste naam bij schrijven. Sommige kleuters willen dit graag zelf proberen door de naam die op de determineertabel staat, na te tekenen. Wanneer we het diertje onderzocht hebben zetten we het weer rustig terug op zijn plaats in de natuur.

Het is belangrijk dat de kleuters de kriebeldiertjes met al hun zintuigen beleven dit is heel wat concreter dan een insect op foto in een boek. Nu kunnen ze het diertje aanraken, ze zien het in hun ware leefmilieu. Doordat de kleuters nauwkeurig moeten kijken naar de diertjes en vergelijken op determineertabel, zien de gelijkenissen en verschillen. Zo ontdekken ze bijvoorbeeld ook dat er meer dan één soort bij bestaat. Ze kunnen zien dat een bij, wesp, zweefvlieg en hommelt erg op elkaar lijken als je snel kijkt maar dat ze eigenlijk heel verschillend zijn. Wijs hen ook op deze verschillen zodat ze de volgende keer dat ze een vliegend insect zien, eerst goed zullen kijken welk beestje er daar zit.

Je kan er ook het aspect 'mimicry' bij betrekken, dit betekent dat dieren elkaars uiterlijke kenmerken nabootsen om zichzelf zo te beschermen tegen dreiging. Maak dit concreet bij hen aan de hand van foto's en wijs hen op de gelijkenissen tussen een zweefvlieg en een bij of een wesp.

Een laatste voordeel van de kriebelbeestjeszoektocht is dat de kinderen meer gaan buitenspelen en in contact komen met de natuur. Dit helpt hen om een betere band te ontwikkelen met de natuur en alle dieren die er in leven.

3.10. Bijenhotel en bloemenweide voor de bijen maken

Door de kriebelbeestjeszoektocht breng je de kleuters naar de natuur, maar je kan ook omgekeerd te werk gaan en de natuur naar de kleuters brengen. Om dit laatste te doen kan je samen met de kleuters een bijenhotel bouwen of een bloemenweide aanleggen. Je kan hierbij de ouders en de grootouders betrekken. Hun aanwezigheid zal ook de betrokkenheid van de kleuters verhogen.

Bij het bouwen van een bijenhotel kan je op zoek gaan naar materialen die geschikt zijn om een huisje te maken, zoals stro, bamboestokjes,... Bijen nestelen zich namelijk graag in holtes. Planten- en bloemensoorten zoals lavendel, zonnebloem, kattenkruid behoren ook tot hun favorieten. Verder bestaan er ook speciale zaadmixen voor bestuivende dieren zoals bijen. Op deze manier zorg je voor de bijen en geef je de kleuters de kans om de bezige bijen te observeren in hun natuurlijk leefmilieu.

3.11. Waarneming honing en producten afgeleid van honing

Veel kleuters weten niet wat voor grootse dingen het kleine bijtje doet voor ons. Er zijn zelfs kleuters die nog nooit honing gegeten hebben of amper weten waar de honing vandaan komt. Zoals hiervoor reeds vermeld werd is het nuttig om een leeruitstap met hen te plannen naar de imker.

Samen met de kleuters kan je verschillende soorten honing proeven in de klas. Zo kunnen ze ontdekken dat er verschillende soorten honing bestaan, met een verschillende textuur, verschillende smaken,... Het is boeiend om deze waar te nemen met alle zintuigen, de kleuters kunnen aangeven wat ze lekker vinden en wat minder.

De bij springt er in dit verhaal dus uit als 'held' wat de kleuters een positief beeld geeft over dit diertje.

3.12. Poppenspel

Deze werkvorm heeft opnieuw tot doel dat de kleuters zich kunnen inleven in het leven van de bij. Opnieuw beschrijven we hieronder een uitgewerkt poppenspel.

Het verhaal start met een kleuter die graag buiten speelt en veel in boekjes kijkt over de natuur. Op een dag gebeurt er iets heel magisch... De kleuter krijgt een klein boekje over de insecten van haar oma. Fran kijkt naar de prentjes tot ze plots een bladzijde tegenkomt over de bijen. Het is een heel oud boek en er ligt heel veel stof op. Hierdoor kan Fran niet alle prentjes even duidelijk zien. Fran blaast het stof weg en

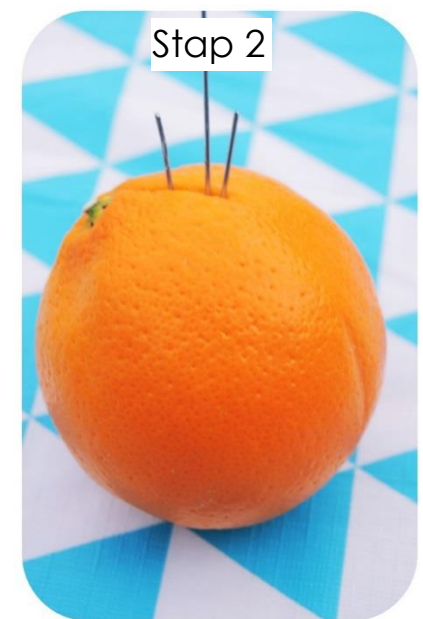
plots... wordt ze heel erg klein en valt ze middenin het verhaal. Ze belandt in de insectenwereld...Daar ontmoet ze een honingbij, samen met de bij gaat ze op pad en zo ondervindt ze hoe mensen zich gedragen tegenover de bij. Iedereen begint te gillen wanneer ze in de buurt komt, slaat haar weg, probeert hen dood te meppen, enzovoort.

3.13. De weerhaakjes

Tijdens de waarneming van een bij en de angel kan je de kleuters iets meer vertellen over de weerhaakjes. Dit is een zeer abstract begrip en vraagt om een concretisering. Samen kan je macro foto's van een angel bekijken.

We kunnen deze werkvorm linken aan techniek: hoe werkt de weerhaak? De kleuters kunnen dit zelf uit proberen en ondervinden. Hiervoor heb je een sinaasappel en een zelfgemaakt weerhaakje nodig. Laat hen prikken met de weerhaak in de sinaasappel. Op deze manier krijgen ze meer inzicht in dit 'technisch systeem' en begrijpen ze dat de bij vlot kan steken maar de angel er niet meer uit kan krijgen. Hierdoor zal de bij sterven, wijs hen hier op het verschil tussen een bij en een wesp. Eénzelfde wesp kan verschillende personen steken zonder te sterven.

BZZZ de bij maakt mij niet zo blij. Omgaan met angst voor bijen bij kleuters. HANDLEIDING

Stap 3

Stap 4

3.14. Verhaal

Wanneer je een verhaal vertelt over de bij, kies dan voor een verhaal waarin de bij de held is, zo zagen we bijvoorbeeld tijdens de waarneming van honing dat de bij lekkere honing maakt voor ons.

Een leuk prentenboek en realistisch prentenboek over de bij is Zeg kleine bij, wat dans jij mooi! van Vera de Backker en Sabine Wisman. Als je een beetje rondzoekt zal je nog tal van andere voorleesverhalen en prentenboeken vinden rond dit thema. Indien je niet meteen een geschikt boek kan vinden verzin dan zelf een verhaal met de bij in de hoofdrol.

3.15. EHBO

Bijen zijn hele
lieve vriendjes
maar hun kusjes
doen zo'n pijn!
(Fran 6 jaar)

Tijdens het verkennen van de beginsituatie is de kans groot dat 'een bijensteek' erg leeft bij de kleuters. Van hieruit kan je vertrekken om een kringgesprek te voeren.

- Wie werd er al eens gestoken?
- Wie was er bij jou toen je gestoken werd en hoe heeft die persoon jou verzorgd?
- Wie zag dit al eens gebeuren?

Kunnen praten over deze ervaringen en delen van deze gevoelens met anderen kan voor velen al een belangrijke stap in het verwerkingsproces betekenen.

Opnieuw stellen we vast dat de angst voor een bijensteek voortkomt uit onwetendheid en onzekerheid. Om de kleuters meer zekerheid te bieden kan je hen op een kindvriendelijke manier uitleggen hoe je het best een bijensteek kan verzorgen.

Hiervoor werd een prentenreeks rond '**EHBO: hoe verzorg je een bijensteek?**' ontwikkeld. Deze praktisch gerichte prentenreeks kan je gebruiken op verschillende manieren.

Enkele prenten uit de reeks 'EHBO: hoe verzorg je een bijensteek?' Voor de volledige prentenreeks verwijst ik graag door naar bijlage 2.

EHBO: logische volgorde met een prentenreeks

Wat weten de kleuters al over het verzorgen van een bijensteek? Vraag hen hoe zij dit zouden aanpakken? Hoe dit een volwassene dit bij hen toen zij gestoken werden door een bij?

De KL toont één voor één de prenten in een verkeerde volgorde. Samen met de kleuters worden de prenten grondig waargenomen, laat hen de uitgevoerde handelingen beschrijven. Hierna proberen we om de prentenreeks in de juiste volgorde te leggen.

Er kunnen verschillende verwerkende spelletjes met de kleuters gespeeld worden:

- De kleuters krijgen elk een prent die ze vasthouden. Eén kleuter probeert om zijn vriendjes in de juiste volgorde te rangschikken.
- We werpen met de dobbelsteen, het aantal ogen stemt overeen met de prent die eerst moet gelegd worden. Daarna worden de prenten ervoor of erna in de juiste volgorde gelegd. Dit kan ook in spelvorm: iedereen heeft dezelfde prentenreeks en werpt om de beurt met de dobbelsteen, zo proberen ze om het eerst hun reeks compleet te maken.
- De prentenreeks kan op het einde ook op papier gekleefd worden.

EHBO: Verzorgen van een bijensteek via een drama-activiteit

Door de EHBO prentenreeks te gebruiken in een drama-activiteit werk je zowel aan de dramavaardigheden van de kleuters als aan hun kennis en vaardigheden rond natuur en gezondheid.

Voor de drama-activiteit heb je de materialen nodig om een bijensteek te verzorgen. De rol van de bij kan zowel vertolkt worden door een kleuter die verkleed is als een bij als door een kleuter die speelt met een bijhandpop. Samen met de kleuters bekijk je de prentenreeks nog een keer. We kijken welke personages er allemaal aanwezig zijn in de reeks en welke materialen er nodig zijn. Wie speelt wie? De kleuters kunnen een volledig scenario naspelen.

Er kan ook gebruik gemaakt worden van het inlevingsvermogen van de kleuters. Welke mogelijke manieren zijn er om te reageren op een bijensteek? Je kan dit koppelen aan verschillende personages. Bijvoorbeeld: hoe reageert een baby, stoere piraat, prinses, ... op een bijensteek? Daarna kunnen de kleuters een meer realistische reactie op een bijensteek naspelen. Bied hen de verschillende materialen aan die ze kunnen gebruiken om hun spel te verrijken.

De materialen uit de koffer kunnen ook samen waargenomen worden. Dit kan zowel preventief gebeuren, maar ook nadat een kleuter in de klas gestoken wordt door een bij. Indien een kleuter al gestoken werd kan een gifzuigertje gebruikt worden om het gif weg te zuigen. Dit past binnen de doelen rond techniek, de kleuters kunnen nagaan hoe dit apparaatje precies werkt.

Ten slotte is het bij de verzorging van een bijensteek belangrijk om aandacht te hebben voor zowel de fysieke als de psychische pijn. Een bijensteek brengt ook angst, boosheid en onbegrip te weeg.

4. PROFESSIONELE HULP

Deze handleiding heeft ons laten zien dat je als KL/ouder/opvoeder al heel wat preventief kan werken rond de bij, dit om er voor te zorgen dat er zo weinig mogelijk angst ontstaat.

Wanneer de angst écht overmatig wordt en het leven van het kind gaat bepalen is het noodzakelijk om een beroep te doen op professionele hulp.

5. AANDACHTSPUNTEN

Het uitgangspunt van deze handleiding is respect voor de natuur en de dieren die hierin leven. Dit maakt deze handleiding dan ook bruikbaar indien je angsten voor andere dieren bespreekbaar wilt maken met de kleuter.

6. BIJLAGEN

Bijlage 1: fotoreeks 'de imker'

1. De imker
2. Een bijenkast met bijen die in en uit de kast zwermen.
3. De imker gaat rook verstuiven met de beroker, hierdoor worden de bijen en gaan ze de imker niet prikken wanneer hij in de buurt van de bijenkorf komt.
4. De imker haalt het deksel van de bijenkast
5. De imker haalt een honingraat uit de bijenkorf
6. Een honingraat met zoemende bijen.
7. Een bijenkast zonder deksel (bovenaanzicht)
8. Een honingraat
9. Een honingraat
10. Op zoek naar de koningin
11. Honingraat met de moerdop
12. Honingraat, er is reeds een beetje honing zichtbaar

Bijlagen

Bijlagen

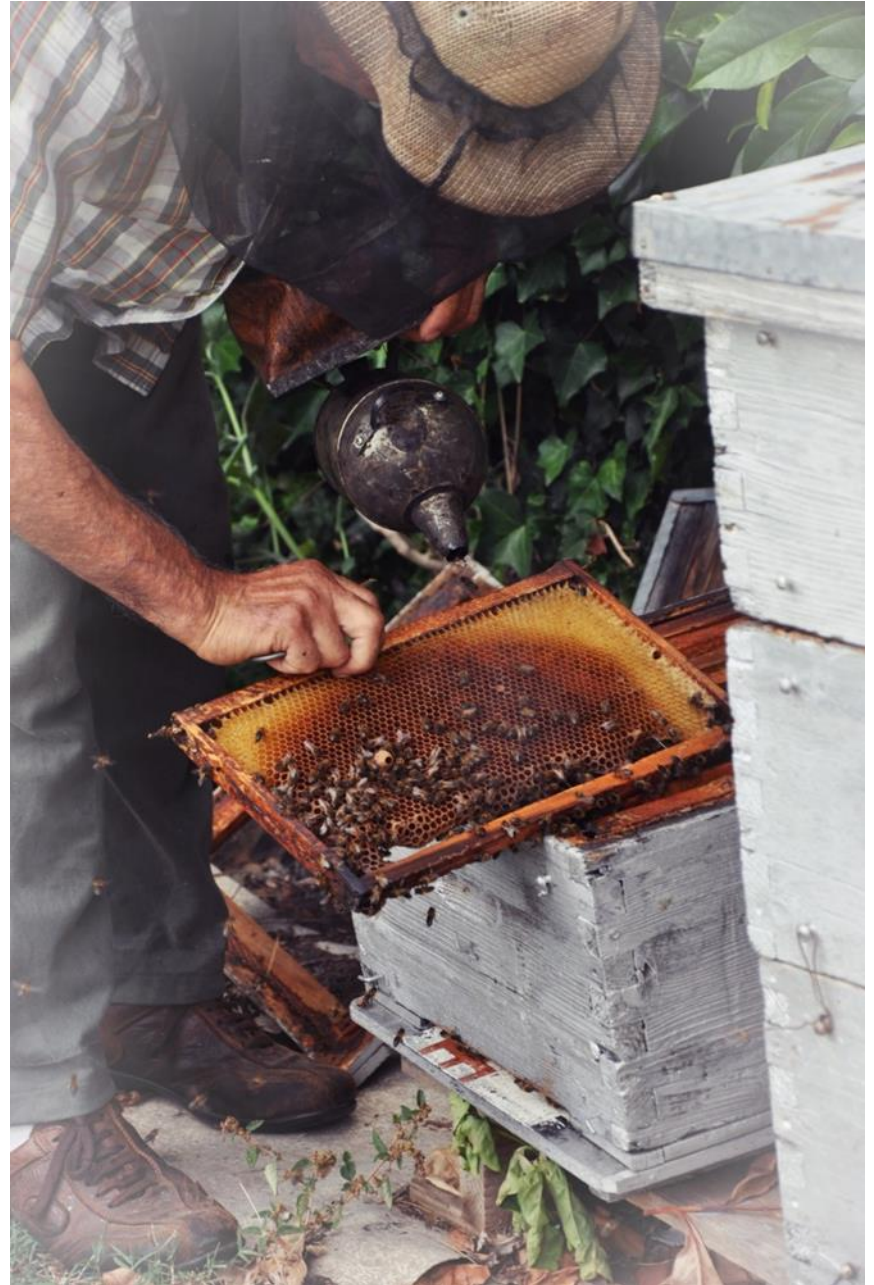
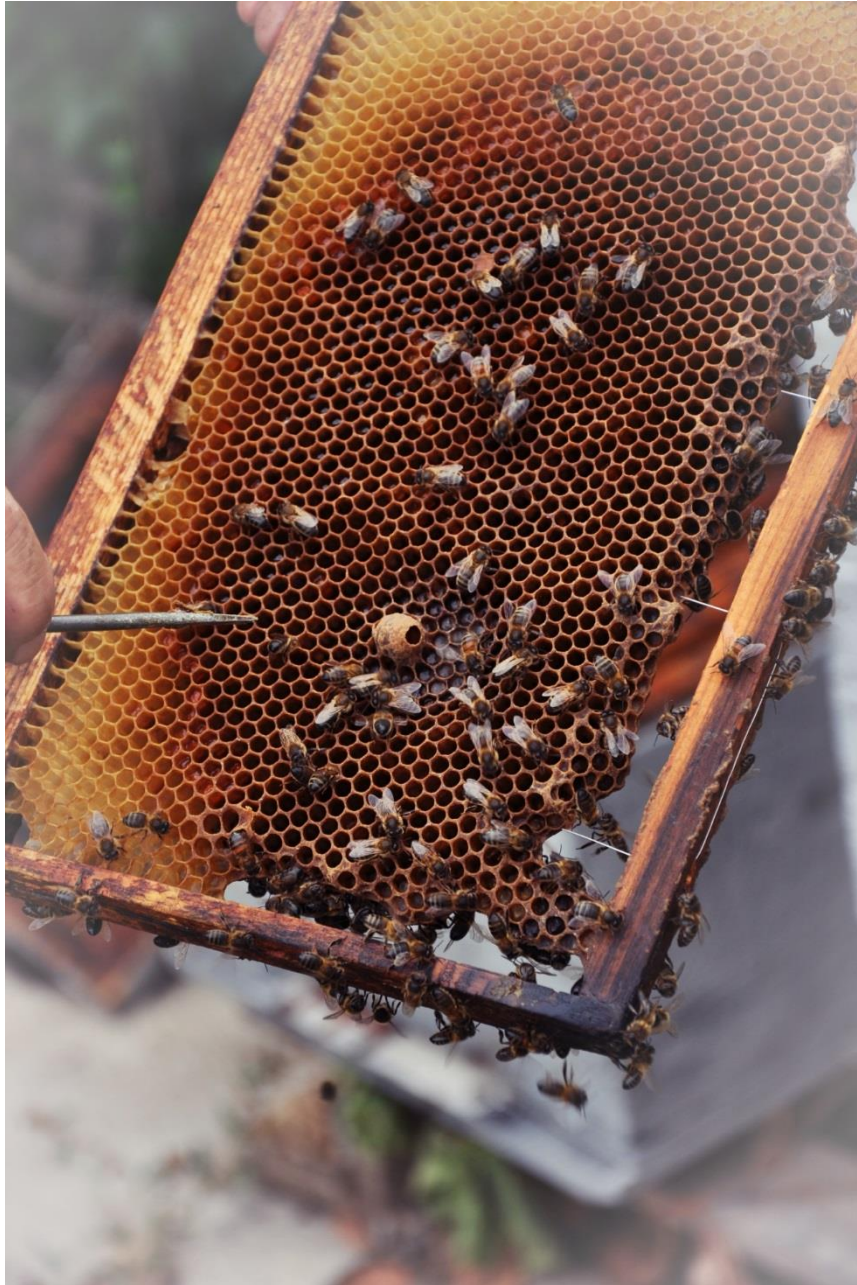
Bijlagen

Bijlagen

Bijlagen

Bijlagen

Bijlage 2: Prentenreeks 'EHBO: verzorgen van een bijensteek'

1. Een kleuter wordt gestoken door een bij. Maak hen duidelijk dat dit zowel op een arm (prent) als op eender welk lichaamsdeel kan. Wanneer de bij prikt blijft zijn angel steken (weerhaakjes), de bij kan daarentegen wel nog wegvliegen maar zal even later sterven.

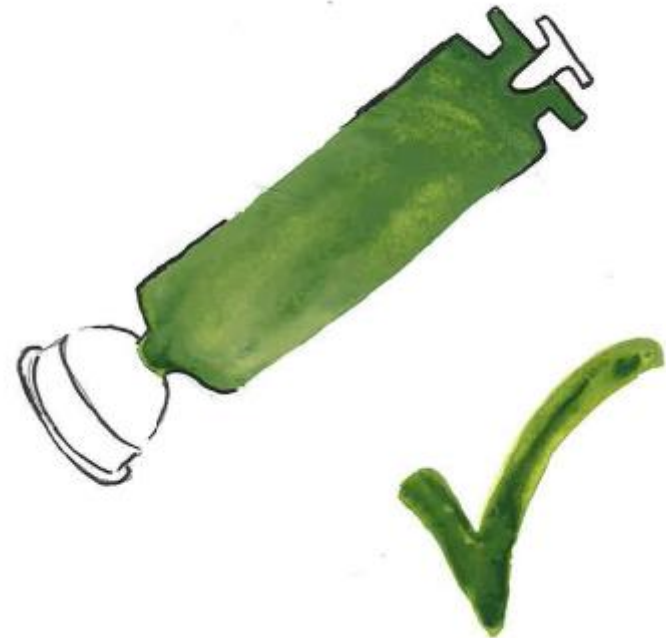
2. De kleuter haalt er een volwassene bij. Vertel hen dat dit zowel papa, mama als de kleuterleid(st)er kan zijn.

3. Wanneer de angel er nog in zit (bij een bijensteek is dit zo in de meeste gevallen) ga je hem eruit halen. Dit doe je niet met een pincet of door hem eruit te knijpen met je vinger: want hierdoor knijp je het gifblaasje open. Je haalt de angel eruit door met je nagel over je huid te krabben.

4. Hierna is het de bedoeling dat je het gif eruit wordt gezogen met zuigertje.

5. Je kan een verzachtende zalf (tegen de jeuk aanbrenge(n))

6. Als laatste kan je ijs op de plaats van de steek houden. Zo ga je de jeuk en zwelling tegen.

8. BEDANKING

In het bijzonder wil ik graag mijn begeleidster, mevrouw Annie Van Eetvelde, bedanken voor het ondersteunen van mijn zoek- en schrijfproces. Mevrouw Van Eetvelde verdient zeker en vast ook een hele grote bedanking voor de keren dat ze mij verder hielp in de goede richting en voor haar enthousiaste inzet tijdens het begeleiden van mijn bachelorproef.

Graag had ik alle 3 kleuterklassen, waar ik de kans kreeg om mijn bachelorproef uit te testen, bedankt. Namelijk Basisschool De Vlinderboom: afdeling Avermaat (juf Katrien), afdeling Durmen (juf Maaïke), afdeling Huivelde (juf Lieve), Pius-X basis (juf Wendy en juf Kristien) en de Kouter-basis Zele: afdeling Cederlaan (Juf Rika) en hun kleuters.

Hierbij wil ik ook de 3 kinderpsychologes bedanken die tijd vrij maakten om mij een beter inzicht te geven in de 'angsten' bij kinderen en de behandeling ervan: mevrouw Lore Willem, klinisch psychologe Raadpleging Angst- en Stemmingsstoornissen (ASTS) Kindernefrologie - transplantaties, mevrouw Els Van Thuyne, psychologe & mevrouw Mileen Janssens, psycholoog-psychotherapeut.

Met veel plezier wil ik de heer Maurice Martel (Imker in Seillans, Frankrijk) bedanken. Hij leerde mij meer over de bij en hoe belangrijk het is dat de bijen blijven bestaan. Dankzij hem had ik de kans om een mooie fotoreeks te maken over de imker en de bij.

Hierbij wil ik ook alle mensen uit mijn omgeving bedanken voor hun vele steun en geduld.

Als laatste, maar zeker niet de minste, wil ik heel graag Gaëlle Renette bedanken. Zij tekende de prachtige illustraties die mijn bachelorproef helemaal 'af' maken.

9. REFERENTIES

- Van Engelen, W. (2010). Brainstormen met resultaat. En het licht gaat aan. Pearson Benelux.
- Aerts, L. & Van der Laan, F. (2012, 11 december). Over angsthazen en peuterparanoia. Jij & je kinderen. P. 106-108.
- Bomans, E. (1941). Eric of het kleine insectenboek. (51e ed.) Utrecht: Het Spectrum.
- Broeren, S. & Knuistingh Neven, I. (2013). Angst in de klas. De wereld van het jonge kind. 41(1). P. 16-19.
- Baert, M. (2009). Observerend leren. In Psychologie. Gent: Academia Press. P. 246-254.
- Chow Hon, L. (z.j.). Wrap and stripes. Flying Mouse 365.
- Cortens, J. (2010, juni). Zoemende bezoekers. Natuurblad, driemaandelijks verenigingsblad van Natuurpunt. 9(nr.2) P. 18-21.

- De Jong, W. (2009). Angst. In Angst en depressie: over angsten, depressies en aanverwante problematiek bij kinderen en jongeren. Een leidraad voor ouders en leerkrachten. Huizen: uitgeverij Pica. P.10-43.
- De Smet, L. & Van Eetvelde, A. (2012). Ontwikkeling begeleiden via wereldoriëntatie 2. P.61-65. Bachelor in het onderwijs: kleuteronderwijs. Arteveldehogeschool. [cursus]
- Fear of Bees. (2012). Children and a fear of bees. Geraadpleegd via http://www.fearbees.com/?page_id=309.
- Jansen, W. (2013). Kleuters De Puzzel Piringen rollen forsballen voor reddingsactie wilde bijen. Geraadpleegd op 23 september 2013 via <http://www.hbvl.be/limburg/tongeren/extern-kleuters-de-puzzel-piringen-rollen-forsballen-voor-reddingsactie-wilde-bijen.aspx>
- Kind en Gezin. (z.j.) 'Er ligt een krokodil onder mijn bed!' Angst bij kinderen: hoe leer je hen hiermee omgaan? Groeimee.be
- Kohnstamm, R. & D. (2009). Kleine ontwikkelingspsychologie: het jonge kind. Houten: Springer Uitgeverij.
- Koren, I.-B. (2010, september). Zonder bijen geen appels en peren. De wereld van het jonge kind. 38(1) P. 22-24.
- Mallezie, M., Smets, L., Mallezie, S., De Smet, S. & Horrevorst, D. Themadossier: bijen. Geraadpleegd op 22 oktober 2013 via <http://www.grasspriet.be/9natuur.html>.
- Muris, P. (2008). Angst en angststoornissen. In Prins, P. en Braet, C., Handboek Klinische ontwikkelingspsychologie. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. P.353-375.
- Pahl, K. & Barrett, P. (2010). Preventing anxiety and promoting social and emotional strength in preschool children: a universal evaluation of the FUN FRIENDS program. Advances in School. Mental Health Promotion. P. 14-25.
- Renette, G. (2014). Illustraties rond 'de bij' gemaakt voor artikel in overleg met Fiers, L.
- Reisapotheek 2012. Bijen en wespen. P. 14.
- Scholing, A. & Braet, C. (2002). Praktijkreeks gedragstherapie: Angststoornissen bij kinderen. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Smith, L. & Elliott, C.H. (2003). Angst overwinnen voor dummies. Indiana: Wiley Publishing.
- Stichting veldwerk Nederland. (z.j.). Determineertabellen bodemdiertjes, spinnen en insecten.

Studio 100. (z.j.). Maya figuur.

Utens, E. & Legerstee, J. (2013, juni). Hulp bij angststoornissen. De wereld van het jonge kind. P.10-13.

Vakgroep pedagogen. (2011). Praktijk 1. Bachelor in het onderwijs: kleuteronderwijs Arteveldehogeschool. [cursus]

Vakgroep Nederlands. Burvenich, K., De Paepe, S. en Steverlynck, A. (2011). Ontwikkeling begeleiden via Nederlands 1. Bachelor in het onderwijs: kleuteronderwijs. Arteveldehogeschool. [cursus]

Vlaams Verbond Katholiek Basisonderwijs. (2000) Ontwikkelingsplan voor de Katholieke Kleuterschool.

Wisman, S. & De Backker, V. (2012). Zeg kleine bij wat dans jij mooi. Zeist: Knnv uitgeverij.